

AŞAĞI SALAT ERKEN TUNÇ I İSKELETLERİNİN ANTROPOLOJİK ANALİZİ

Işın Günay¹, Ayşegül Şarbak¹, Ayhan Ersoy^{1*}

Ankara Üniversitesi, DTCF, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara

Özet

Bu çalışmada Aşağı Salat Höyüğü Erken Tunç I (M.Ö. 3200-3000) mezarlığında bulunan iskeletler incelenmiştir. 30 mezarda toplam 35 birey bulunmuştur. Ayrıca üç mezarda çoklu gömünün yapıldığı tespit edilmiştir. İskelet kalıntılarında paleopatolojik olgular gözlenmemiştir. Ancak mezarlarda bulunan emzikli kap, kolye ve taş boncuk gibi bazı gömü hediyeleri kadın ve çocuk bireylerle ilişkilendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşağı Salat Höyüğü, Erken Tunç I Dönemi, antropolojik analiz, ölü gömme gelenekleri, mezar buluntuları

ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF EARLY BRONZE AGE I SKELETONS OF AŞAĞI SALAT

Abstract

In this study the skeletons which were found in Early Bronze Age I (ca. 3200-3000 B.C.) cemetery of Aşağı Salat, were analyzed. There were found thirty five individuals in thirty graves. Also, multiple burials were discovered in three graves. The paleopathological cases weren't observed in the skeletons remains. However some grave findings which were recovered from the graves such as spouted jugs, necklaces and stone beads, were associated with female and subadult individuals.

Keywords: Aşağı Salat Mound, Early Bronze Age I Era, anthropological analysis, burial rituals, grave findings

* E-posta: ersoy@humanity.ankara.edu.tr

1.Giriş

Aşağı Salat Höyüğü, Diyarbakır ili Bismil ilçesinin Yukarı Salat Beldesinin 3 km güneyinde bulunmaktadır. Höyüğün üzerinde 10-15 haneden oluşan modern Aşağı Salat Mahallesi vardır [1,2]. Höyük ilk olarak Guillermo Algaze ve ekibi tarafından gerçekleştirilen bir yüzey araştırmasında tespit edilmiştir. Daha sonra İlsu Barajı Projesi kapsamında Eyyüp Ay bölgede daha detaylı bir yüzey araştırması yapmıştır [3,4]. 2000-2002 yılları arasında ise höyükte, ODTÜ-TAÇDAM'ın desteğiyle, Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Başkanlığında ve Gazi Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Süleyman Yücel Şenyurt'un bilimsel danışmanlığında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir.

Aşağı Salat, Dicle Nehri ve Salat Çayının oluşturduğu aşırı alüvyon dolgu nedeniyle günümüzde höyük görünümünü kaybetmiştir. Höyük, Dicle Nehri'nin kuzey kıyısında yer almaktadır ve nehrin taşkınlarıyla güney kesimi aşırı ölçüde tahrip olmuştur. Höyüğün doğu-kuzey ve batı kesimleri Salat Çayı'nın getirdiği kalın bir alüvyon tabaka altında kalmıştır. Tahrip olan güney kesitten anlaşıldığı üzere Aşağı Salat çok dönemli, küçük ve görece alçak bir höyüktür [5].

Aşağı Salat Höyüğünün Mezarlığı, höyüğün yaklaşık 50 metre güneybatısında, Dicle Nehrinin hemen kıyısında yer almaktadır [2]. Mezarlık alanının bir kısmında 154 cm.lik alüvyal depo ve taşkın sedimentleri tespit edilmiştir [6]. Mezarların içlerini dolduran nehir mili nedeniyle mezarların içi dolmuş ve mimari formları bozulmuştur. Kazı çalışmaları sırasında mezarlarla aynı seviyelerde çok sayıda güncel buluntunun ele geçirilmesi mezarların hem kendi döneminde hem de yakın dönemlerde tahrip edildiğini (soyulduğunu) göstermektedir. Aşağı Salat Mezarlığı özellikle seramik buluntularından hareketle Erken Tunç I (ETÇ I) döneminin erken tarihlerine, M.Ö. 3200-3000 aralığında bir döneme tarihlendirilebilir [5].

Mezarların üzerindeki mil katmanı, toprağın aşırı tuzlu olması ve mezarların soyulması nedeniyle mezarlardaki iskeletler çok kötü korunmuş durumda bulunmuştur. Soygunlar sırasında kemikler mezarlığın bir köşesine itilmiş ve gömü pozisyonları bozulmuştur.

2.Yöntem

Aşağı Salat Mezarlığında gerçekleştirilen kazılar sonucunda açığa çıkarılan ve ETÇ I dönemine tarihlendirilen 30 mezarda bulunan iskelet kalıntıları gerekli antropolojik çalışmaların yapılabilmesi için Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü Enver Yaşar Bostancı ve Refakat Çiner Laboratuvarına getirilmiştir. Oldukça kötü korunmuş durumda bulunan iskelet kalıntılarının temizlik ve onarım çalışmaları tamamlandıktan sonra yaş tahmini ve cinsiyet tayini işlemleri gerçekleştirilmiştir. Erişkin bireylerin cinsiyet tayini ve yaş tahminlerinde Buikstra ve Ubelaker (1994) ile Burns (2007) tarafından önerilen kriterler kullanılmıştır. Bebek ve çocukların osteolojik incelemesi ise Schaefer, Black ve Scheuer (2009) tarafından geliştirilen standartlara göre yapılmıştır [7,8,9]. Bireylere ait mevcut kemiklerde herhangi bir patolojik bulgu gözlenmemiştir. Kemiklerin kötü korunmuş durumda olmasından dolayı erişkin bireylerde ayrıntılı bir yaş tahmini yapılamamış, bireyler erişkin (yaşı 25 ten yukarı) ve orta erişkin (yaşı 30-40 arası veya üzeri) olarak sınıflandırılmıştır.

3.Bulgular

İncelenen mezarların arkeolojik bilgileri ve osteolojik bulguları şu şekildedir:

Mezar 7

94x122 cm ölçüleri ile büyük ve düzgün dikdörtgen planlı bir taş sanduka mezardır. Kafatası ve kemik parçaları mezarın batısında yığılmış bir şekilde bulunmuştur. Ancak mezar içerisinde ve etrafında herhangi bir buluntu ele geçirilememiştir. Bu bulgular mezarın soyulduğuna işaret etmektedir [5].

Mezar 7'de bulunan iskelet kalıntılarının iki bireye ait olduğu tespit edilmiştir. Birinci birey, orta erişkin bir erkektir. Bireyin sol *maksilla* (üst çene) parçasında M3'ün (3. büyük azı dişi, 20'lük diş veya akıl dişi olarak da bilinir) bulunduğu gözlenmiştir. İkinci birey, erişkin bir kadındır. Bu bireye ait kafatası parçalarının yanı sıra *clavicula* (köprücük kemiği) parçası gibi bazı uzun kemik parçaları da mevcuttur. Kadın bireyin *maksilla* parçasında yarı sürmüş bir M3 tespit edilmiştir.

Mezar 8

Taş sanduka bir mezardır. Mezarın kapak taşının batı tarafından kırılarak soyulduğu gözlenmiştir. İskelete ait kemikler kısmen dağınık olarak ele geçirilmiş olsa da iskeletin doğu-batı doğrultusunda hocker tarzında yatırıldığı düşünülmektedir. Mezarın içerisinde herhangi bir buluntu ele geçirilememiştir ancak iskelete ait parçaların mezarın doğu kısmında bulunması ve batı kısmının boş olmasından yola çıkılarak mezarın batı tarafına ölü hedyelerinin bulunduğu düşünülmüştür [5].

Mezarda bulunan bireye ait çok az sayıda kafatası ve uzun kemik parçası vardır. Bireyin *maksilla* ve *mandibulası* (alt çene) bulunamamıştır. Mevcut kemik parçalarının erişkin bir erkek bireye ait olduğu tespit edilmiştir.

Mezar 9

Kapak taşı ortadan kırılarak soyulmuş bir taş sanduka mezardır. Kapak taşının üzerinde 6 adet pişmiş toprak buluntu (2 adet kâse, bir adet emzikli vazocuk, iki adet çömlek, iki adet çanak, bir adet hayvan figürünü) bulunmuştur. Ayrıca mezarın hemen dışında doğu kesiminde kemik parçaları dağınık halde bulunmuştur. Bu tahribatlar mezarın soyulduğunu göstermektedir [5].

Bireye ait çok az sayıda kemik parçası, çok kötü korunmuş durumda ele geçirilmiştir. Ancak sol *radius* (ön kol kemiklerinden biri) başının ölçüsü ve mevcut kemiklerin *robustluk* (kütlelilik) değerlendirmesiyle bu mezarın orta erişkin bir kadın bireye ait olduğu tespit edilmiştir.

Mezar 10

Basit taş çevrili ve taş kapaklı bir mezardır. Mezar çukuru toprağa oval biçimde açılmıştır ve kapak taşı mezar çukurundan daha büyüktür. Mezarda bir tek pişmiş topraktan bir boğa figürünü bulunmuştur [5].

Bireye ait kemikler çok az ve kötü korunmuş durumda bulunduğundan cinsiyet tayini yapılamamış ancak kemiklerin erişkin bir bireye ait olduğu saptanmıştır.

Mezar 12

Dikdörtgen planlı, basit taş çevrili ve taş kapaklı bir mezardır. Kapak taşı batı tarafından kırılmıştır. Mezarın doğu kesiminde bir kafatası ve kafatasının kuzeyinde pişmiş topraktan bir kâse bulunmuştur. Mezarın dışında da kaideli bir çömlek bulunmuştur [5].

Mezarda bulunan kemikler çok az ve küçük parçalar halinde ele geçirilmiştir ancak kemiklerin erişkin bir erkek bireye ait oldukları tespit edilmiştir.

Mezar 13

Diğer mezarlardan farklı olan Mezar 13, bir çömlek mezardır. İçerisinde bir bebek ve bir çocuk bulunmuştur. Bebeğe ait *humerus* (kol kemiği), *tibia* (kaval kemiği) ve *femur* (uyluk kemiği) kemiklerinin maksimum ölçülerinden faydalanarak bireyin 38-40 haftalık olduğu tespit edilmiştir. Çocuğa ait az sayıda kemik parçası ve dişlerden yola çıkılarak bireyin 3 yaş±24 aylık olduğu saptanmıştır.

Mezar 14

144x102 cm lik ölçülerinde, dikdörtgen planlı taş sanduka bir mezardır. Mezarın içerisine hocker pozisyonunda yatırılmış gömü nispeten iyi korunmuştur ancak toprağın tuzlu ve nemli olması sebebiyle kemikler deforme olmuştur. İskeletin kol ve boyun kesiminde çok sayıda taş boncuk, kaburga kemiklerinin altında büyük bronz bir iğne, mezarın kuzeydoğu köşesinde pişmiş toprak bir vazo ve bir kemik idol (stilize insan görünümlü kemik kolye amudu) bulunmuştur [5].

Mezar 14, gömülü bireylere ait çok az sayıda kemik parçası bulunduğundan dolayı antropolojik analizi güç olan bir mezar olmuştur. Mevcut kemiklerin iki bireye ait olduğu tespit edilmiştir. İlk incelemede mezarda sadece erişkin bir erkek bireyin gömülü olduğu sanılmıştır ancak boyut ve şekil açısından bir kadına ait olabilecek *clavicula* parçası ve bazı uzun kemik parçaları mezarda aynı zamanda erişkin bir kadının da gömülü olduğunu göstermektedir.

Mezar 15

Dikdörtgen formlu basit taş çevrili ve taş kapaklı bir mezardır. Oldukça tahrip olmuş ve dağıtılmıştır. Mezarı çevreleyen taş sırası içinde bir adet pişmiş toprak tabak, vazo ve bir adet ellerini göğüs üzerinde birleştirmiş, etekli kadın görünümünde kemik idol bulunmuştur [5].

Mezarda çok az kemik parçası bulunduğundan dolayı bireyin cinsiyeti ve yaşı tanımlanamamıştır.

Mezar 16

Kapak taşı parçalanmış, oldukça tahrip edilmiş taş sanduka bir mezardır. Mezarın içinde ve dışında kemik parçaları dağınık halde ele geçirilmiştir. Mezar içinde üç adet dağ kristali ve bir adet taş boncuk bulunmuştur [5].

Bireye ait az sayıda kemik parçasının orta erişkin bir kadına ait olduğu tespit edilmiştir.

Mezar 17

Kapak taşı parçalanarak soyulmuş basit taş çevrili bir mezardır. Mezarın dışında pişmiş topraktan bir vazo, kırık kapak parçalarının altında iki pişmiş toprak kap, mezarın taban çakılları üzerinde iki adet pişmiş toprak kap bulunmuştur [5].

Mezarda erişkin bir bireye ait olduğundan başka bilgi içermeyen birkaç parça kemik bulunmuştur.

Mezar 18

Dikdörtgen planlı, basit taş çevrili oldukça tahrip edilmiş bir mezardır. Mezarın içinde bronz bir iğne, mezarın dışında tahrip edilmiş taş parçaları arasında da pişmiş topraktan bir vazo bulunmuştur. Bu vazo içerisinde hayvan kemiği kalıntılarına rastlanmıştır [5].

Mezar 17'de olduğu gibi cinsiyeti tespit edilemeyen ama erişkin bir bireye ait olduğu belli olan birkaç kemik parçası bulunmuştur.

Mezar 19

Kapak taşı bulunamamış dikdörtgen planlı taş sanduka bir mezardır. Mezarın içerisinde tahrip olmuş birkaç kemik parçası dışında hiçbir şey bulunamamıştır [5].

Mezarda bulunan üç parça kemiğin cinsiyeti belirsiz bir erişkine ait olduğu tespit edilmiştir.

Mezar 20

Basit taş çevrili, taş kapaklı bir mezardır. Kapak taşı doğu yönünden kırılarak mezar soyulmuştur. Mezarın içerisinde dağınık ve parçalı halde insan ve hayvan kemikleri dışında bir şey bulunamamıştır [5].

İki üç parça insan kemiğinin cinsiyeti belirsiz erişkin bir bireye ait olduğu saptanmıştır. Ayrıca mezarda, *equid* ailesine (at, eşek, zebra gibi hayvanları içeren aile) ait kemik parçası tespit edilmiştir.

Mezar 22

Toprağa açılan mezar çukurunun üzerinin sıkıştırılmış konglomera ile kapatılmasıyla oluşturulmuş basit taş çevrili bir mezardır. Diğerlerine oranla sığ olan mezarda dağılmış kemik parçaları dışında bir şey bulunamamıştır [5].

Az sayıdaki diş ve kemik parçalarından yola çıkılarak mezarda gömülü olan bireyin erişkin bir erkek olduğu saptanmıştır.

Mezar 24

Dikdörtgen formlu, basit taş çevrili ve taş kapaklı bir mezardır. Mezar içerisindeki iskelet hocker pozisyonunda yatırılmıştır. Mezar içerisinde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır [5].

Mezarda bulunan çok az sayıda kemik parçasının cinsiyeti tespit edilemeyen bir erişkine ait olduğu anlaşılmıştır.

Mezar 25

Basit taş çevrili ve taş kapaklı bir mezardır. Mezarın tabanında toprağın tuzlu ve nemli oluşunun etkisiyle de dağılmış kemik parçaları bulunmuştur, herhangi bir buluntu ele geçirilememiştir [5].

Bulunan çok az sayıda uzun kemik parçasının ve dişlerin analiziyle Mezar 25'te 8yaş±24 aylık bir çocuğun gömülü olduğu tespit edilmiştir.

Mezar 26

Küçük boyutlu, kareye yakın bir planı olan taş sanduka bir mezardır. Buluntular ve kemikler mezarın doğu tarafında ele geçirilmiştir. Mezar içerisinde kaideli bir çanak, emzikli bir minyatür vazo ve pişmiş topraktan bir ağırşak bulunmuştur [5].

Mezar 25'tekine benzer olarak Mezar 26'ta da 8yaş±24 aylık bir çocuğun gömülü olduğu tespit edilmiştir.

Mezar 30

Mezar 30, mimarisi ve ölü gömme âdeti hakkında bilgi veremeyecek derecede dağılmıştır. Bulunan çok az kemik parçasının cinsiyeti belirsiz erişkin bir bireye ait olduğu saptanmıştır.

Mezar 32

Kapak taşı doğu kesiminden kırılarak soyulan taş sanduka bir mezardır. İçerisinde kemik ve seramik parçaları dağınık halde bulunmuştur. Mezar içinde pişmiş topraktan iki adet vazo ve üç adet taş boncuk bulunmuştur [5].

Mezarda ele geçen çok az sayıda uzun kemik parçası ve dişin orta erişkin bir kadına ait olduğu tespit edilmiştir.

Mezar 34

Yakın dönemlere ait bir at gömüsü nedeniyle oldukça tahrip olmuş bir taş sanduka mezardır. Mezarın üst seviyelerinde pişmiş topraktan bir vazo ve bir adet bronz iğne ele geçirilmiştir. Taban çakılları üzerinde de birkaç parça uzun kemik bulunmuştur [5].

Mevcut kemikler çok küçük parçalar olduğundan cinsiyet tayini gerçekleştirilememiş ancak kemiklerin erişkin bir bireye ait oldukları tespit edilmiştir.

Mezar 35

Taş sanduka mezar içerisindeki iskelet dağınık halde bulunsun da hocker tarzında bir gömü olduğu tespit edilmiştir. Mezarın kapak taşı üzerinde biri emzikli iki adet pişmiş topraktan vazo ele geçirilmiştir [5].

Mezarda bulunan diş ve kemik parçalarının 9yaş±24 aylık bir çocuğa ait olduğu anlaşılmıştır.

Mezar 37

Kapak taşı batı tarafından yarıya kadar kırılmış ve soyulmuş olan bu taş sanduka mezar Aşağı Salat mezarları arasında en fazla buluntu veren mezarlardan birisidir. Ölçüleri 140x94 cm dir. Soyguncuların mezar kapağı altında kalan buluntulara ulaşamadıkları düşünülmektedir. Mezar içerisinde aşırı derecede tahrip olmuş kemik parçaları mezarın kuzeydoğu köşesinde üst üste bulunmuştur. Çene kemiğinin etrafında 45 adet frit taşından oluşan kolye, kafatasının mezarın kuzeydoğu köşesine yerleştirildiğini ve mevcut kemiklerin durumu da iskeletin hocker pozisyonunda olduğunu göstermektedir. Mezarın hemen dışında yedi, kapak taşı altında da iki adet olmak üzere toplam dokuz adet (beş çanak, iki çömlek, bir kâse, bir emzikli vazo) pişmiş topraktan kap ele geçirilmiştir [5].

Mezarda bulunan ve az sayıdaymiş gibi görünen kemiklerin sürpriz bir şekilde üç bireye ait oldukları tespit edilmiştir. Üç bireyin de M3 leri bulunmuştur. Mevcut kemiklere göre bu üç bireyin orta erişkin bir kadın ve yine orta erişkin iki erkek oldukları anlaşılmıştır.

Mezar 38

Kapak taşı kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerinden kırılarak tahrip edilmiş dikdörtgen formlu bir taş sanduka mezardır. Mezarın üst seviyelerinde iki adet pişmiş topraktan kap, mezar içerisinde de karışık ve parçalı halde az sayıda kemik parçası ile bronz bir iğne, mezar dışında da bir adet pişmiş topraktan çanak, iki adet kâse ve bir adet vazo bulunmuştur [5].

Mezarda bulunan az sayıda kemik parçasının orta erişkin bir erkeğe ait olduğu tespit edilmiştir.

Mezar 39

Toprağa açılmış dikdörtgen bir çukurun üzerinin kireçtaşından bir kapak ile örtülmesiyle oluşan basit taş çevrili bir mezardır. Oldukça tahrip olmuş mezarın içerisinde dağınık ve parçalı halde bulunan kemikler dışında herhangi bir arkeolojik buluntu ele geçmemiştir [5].

Ele geçen kırık diş ve kemik parçalarının erişkin bir erkeğe ait olduğu anlaşılmıştır.

Mezar 40

Toprağa açılan dikdörtgen formlu çukurun üzerinin kapak taşı ile tamamen kapatılmasıyla oluşan basit taş çevrili bir mezardır. Mezarın içerisinde bulunan ve aşırı nem ile tuzdan dolayı oldukça tahrip olmuş iskeletin hocker tarzda gömüldüğü anlaşılmaktadır. İskeletin baş kısmına yakın bir yerde bronz bir iğne bulunmuştur. Kafatasının üzerinde ve boyun çevresinde beyaz frit taştan 105 adet kolye boncuğu bulunmuştur. Kafatasının önünde pişmiş topraktan bir çömleğin ağzı yine pişmiş topraktan bir kâse ile kapatılmıştır. Mezarın güneybatı köşesinde de kaideli bir çanak ve içinde bir kâse bulunmuştur [5].

Mezarda bulunan az sayıda uzun kemik ve kafatası parçalarının erişkin bir kadına ait olduğu tespit edilmiştir.

Mezar 43

Bu taş sanduka mezarın mimarisi diğer mezarlardan farklıdır. Tabanı çakıl taşlarından döşenmemiştir, tabanında tek parça kireç taşı bulunmuştur. Mezar, kapak taşının ortasından kırılarak soyulmuştur. Mezar içerisinde ve dışarısında herhangi bir buluntu ele geçmemiştir [5].

Çok az sayıda uzun kemik, kafatası parçaları ve diş bulunmuştur. Mevcut kemiklerin orta erişkin bir erkeğe ait olduğu saptanmıştır.

Mezar 44

Mezarın mimarisi tam olarak anlaşılamamıştır, basit taş çevrili ve taş kapaklı bir mezar görünümündedir. Kapak taşı paramparça edilmiştir, mezarın içerisinde ve dışında herhangi bir buluntu ele geçirilememiştir [5].

Bir iki minik parça halinde bulunan kemiklerin cinsiyeti tespit edilememiştir ancak erişkin bir bireye ait oldukları anlaşılmıştır.

Mezar 45

Dikdörtgen planlı bir taş sanduka mezardır. Kapak taşı kuzeybatı köşesinden kırılarak soyulmuş ve tahrip edilmiştir. Mezarın içerisinde kırık birkaç kemik parçası ve tabanda iki adet taş boncuk vardır, buluntular (pişmiş topraktan üç adet çömlek, üç adet vazo ve bir adet emzikli vazocuk) mezar dışından ele geçmiştir [5].

Bulunan kemik kırıntıları hiçbir bilgi vermezken erken yaşlarda bir çocuğa ait bir adet süt dişi tespit edilmiştir.

Mezar 46

Dikdörtgen planlı bir taş sanduka mezardır. Kapak taşı ortasından kırılarak soyulmuş ve dağıtılmıştır. Kapak taşının üzerinde pişmiş topraktan bir kâse ve bardak, mezar içerisinde ise diğer mezarlardan farklı olarak dört kulplu pişmiş topraktan bir çömlek bulunmuştur. Kemik parçaları mezarın batı köşesinde oldukça kötü korunmuş bir şekilde bulunmuştur [5].

Erişkin bir kadına ait olduğu anlaşılan az sayıda kafatası ve uzun kemik parçası saptanmıştır.

Mezar 47

Mezar 47 sınıflandırılmayacak derecede bütünlüğü bozulmuş bir mezardır. İçerisinde bulunan kemik parçaları ve dişlerin orta erişkin bir erkeğe ait olduğu tespit edilmiştir.

Aşağı Salat Höyüğü Erken Tunç I Mezarlığından çıkarılan bireyler genel olarak değerlendirildiğinde (cinsiyeti ve yaşı belirlenememiş Mezar 15'teki birey hariç), mezarlık popülasyonunda bebeklerin %3 (n=1), çocukların %15 (n=5), kadınların %24 (n=8), erkeklerin %32 (n=11) ve cinsiyeti belirsiz erişkinlerin %26 (n=9) oranlarında temsil edildiğini görülmektedir. Bu verilere göre popülasyon ağırlığının erişkin bireylerde olduğu anlaşılmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1: Aşağı Salat Höyüğü Erken Tunç I Mezarlığından çıkarılan bireylerin demografik dağılım tablosu

Mezar No	Cinsiyet	Yaş
M7	an	erişkin
	erkek	orta erişkin
M8	erkek	erişkin

M9	kadın	orta erişkin
M10	belirsiz	erişkin
M12	erkek	erişkin
M13	bebek	38-40 hafta
	çocuk	3yaş±24ay
M14	kadın	erişkin
	erkek	erişkin
M15	belirsiz	belirsiz
M16	kadın	orta erişkin
M17	belirsiz	erişkin
M18	belirsiz	erişkin
M19	belirsiz	erişkin
M20	belirsiz	erişkin
M22	erkek	erişkin
M24	belirsiz	erişkin
M25	çocuk	8yaş±24ay
M26	çocuk	8yaş±24ay
M30	belirsiz	erişkin
M32	kadın	orta erişkin
M34	belirsiz	erişkin
M35	çocuk	9yaş±24ay
M37	kadın	orta erişkin
	erkek	orta erişkin
	erkek	orta erişkin
M38	erkek	orta erişkin
M39	erkek	erişkin
M40	kadın	erişkin
M43	erkek	orta erişkin
M44	belirsiz	erişkin
M45	çocuk	belirsiz
M46	kadın	erişkin
M47	erkek	orta erişkin

4.Tartışma

Aşağı Salat Höyüğünün ETÇ I dönemine tarihlendirilen mezarları mimari özellikleri, ölü gömme adetleri ve mezar buluntuları açısından benzer özellikler gösteren aynı dönem mezarlarıdır [10]. Mezar 13'te görülen Çömlek Gömü hariç (ki içinde çömlek mezar geleneğine uygun olarak bir bebek ve bir çocuğun kalıntıları bulunmuştur), Aşağı Salat Höyüğü ETÇ I mezarlarının tümü taş sanduka (taş sandık) mezar olarak kabul edilebilir. İncelenen mezarlar taş sanduka, basit taş çevrili taş kapaklı ve basit taş çevrili konglomera kapaklı olmak üzere üç tiptedir.

Akçay (2005) çalışmasında, mezarların çok fazla büyük boyutlarda olmayışı ve bazı mezarlarda tespit edilen iskelet kalıntılarının duruşundan dolayı Aşağı Salat Höyüğü ETÇ I mezarlarının tümünde hocker gömü tipinin uygulandığı fikrinin kabul edildiğini ifade etmiştir [5].

Ölen bireyin mezara büzülmüş veya başka bir ifadeyle fetüsün ana rahmindeki pozisyonuna getirilerek yerleştirilmesiyle yapılan gömü tipi, "hocker" gömü olarak adlandırılmaktadır. Bu gömü tipinde birey sağ veya sol tarafına yan yatırılır, bacaklar dizlerden bükülü şekilde karın bölgesine çekilir ve kollar da genellikle dirseklerden

bükülerek göğüs hizasına getirilir. Bu işlem “*rigor motris*” adı verilen ölüm katılığı oluşmadan önce yapılır. Bazı kazılarda tam bir büzüşmenin olmadığı “yarım hocker” adı verilen gömü tipleri gözlenmiştir. Bu gömü tipinin *rigor motris* nedeniyle ölünün tam olarak bükülememesinden ve bireye tam bir hocker şekli verilememesinden kaynaklandığı düşünülmektedir [11]. Hocker veya yarı hocker, Erken Tunç Çağında Anadolu’da sıklıkla görülen gömü tipleridir. Ancak bunların yanı sıra dorsal tip (bireyin mezara, sırt üstü uzanmış şekilde yerleştirilmesi) gömü de Erken Tunç Çağında Anadolu’da görülmektedir. Üstelik Babaköy, Kaklık, Kusura ve Küçükhöyük gibi alanlarda hocker ve dorsal gömü tipleri birlikte bulunmuştur.

Aşağı Salat Höyüğü’nün ETÇ I mezarları, doğal yollardan veya soygunlar nedeniyle tahrip olmuş, iskelet kalıntıları ise bütünlükleri bozulmuş halde ve de çok parçalı kırıklar şeklinde bulunmuştur. Bu yüzden iskeletlerin yönlendirilmelerine ve gömü tiplerine ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Her ne kadar ölçüleri nispeten küçük olan ve akla hocker tipi gömüleri getiren taş sanduka tipi mezarlar kullanılmış olsa da, üç mezarda çoklu gömünün olduğunu ve bu mezarlarda hocker tipi gömünün mezarın alanı düşünüldüğünde mümkün olamayacağını unutmamak gerekir.

Eski Tunç Çağında Anadolu’da Akhan, Babaköy, Baklatepe, Demircihöyük, Ilıpınar, Karataş/Semayük, Küçükhöyük ve Yortan gibi alanlarda çoklu gömüler gözlenmiştir. Aile mezarı olarak kabul edilen bu mezarlarda genelde aynı anda gömü yapılmadığı, her gömü sırasında mezarın açılarak eski iskeletin mezarın dibine veya bir köşesine itildiği ve yeni gömüye yer açıldığı görülmüştür [11]. Aşağı Salat’ta ölçüleri nispeten büyük üç sanduka mezarda; Mezar 7, Mezar 14 ve Mezar 37’de çoklu gömü tespit edilmiştir. Mezar 7 ve 14’te erişkin iki birey Mezar 37’de ise erişkin üç birey gömülmüştür. Akçay (2005), Mezar 37’nin mimari yapısından hareketle mezarların sanduka ve kapak taşları toprak altında kalıncaya kadar toprakla örtüldüklerinin, üst ve yan sandukaların üzerine yerleştirilen taşların ise toprak üzerinde kaldığının anlaşıldığını ifade etmiştir. Ayrıca mezarları çevreleyen irili ufaklı taşların yan sanduka ve kapak taşı desteklemenin yanı sıra mezarların yerini belli etmek için de kullanılmış olabileceğini, böylece ölü anma törenleri sırasında mezarın yerinin kaybedilmeyeceğini belirtmiştir. Mezar 37’de üç bireyin gömülü olduğunu düşünürsek bu işaretlemenin ölü anma töreninin yanı sıra yeni gömüleri yapmak için mezarın yerinin saptanmasında kullanılmış olduğunu iddia edebiliriz.

Aşağı Salat Höyüğü ETÇ I mezarlarında bulunan mezar armağanlarının tüm mezar tiplerinde bulunduğu görülmektedir. Örneğin taş boncuklar, gerdanlıklar hem taş sanduka hem de basit taş çevrili taş kapaklı mezarlarda bulunmuştur. Mezar armağanlarının cinsiyet, yaş ve statü belirtici özellikleri olabilir, ritüel değerleri bulunabilir veya multivalent (çoklu değerlikli) buluntular olabilirler [11]. Aşağı Salat mezarlarında pişmiş topraktan kase, çanak, çömlek, vazo gibi nesnelerin hemen hemen tüm mezarlarda bulunduğu görülmektedir. Ancak emzikli vazo, figürin, ağırşak, bronz iğne, boncuk, gerdanlık ve idol buluntularının yaş ve cinsiyet belirtici özellikleri olup olmadığı incelenebilir (Çizelge 2).

Erken Tunç Çağında Anadolu’da bebek ve çocukların mezarlarına minyatür pişmiş toprak kapların, oyuncakların, pişmiş toprak askos/kuş biçimli kapların, biberon olarak tanımlanan minyatür emzikli veya akıtacaklı kapların konulduğu bilinmektedir [11]. Çizelge 2’ye bakıldığında Aşağı Salat’taki ETÇ I mezarlarında bulunan 5 adet emzikli vazunun 2 çocuk, 1 kadın, 1 cinsiyeti belirsiz erişkin bir bireyin mezarında ve içerisinde 1 kadının olduğu toplu bir mezarda bulunduğu görülmektedir. Bu verilere göre emzikli kapların çocuk ve kadınlarla ilişkisi olduğu söylenebilir.

ETÇ mezarlarında sıklıkla görülen pişmiş toprak bir figürinin ne anlama geldiği bilinmemektedir. Genellikle ritüellerle ilişkilendirilmişlerdir [11]. Aşağı Salat’ta bulunan 2 pişmiş toprak figürin, bir kadın mezarında ve cinsiyeti belirsiz bir erişkinin mezarında bulunmuştur. Aşağı Salat için pişmiş toprak figürin buluntularını herhangi bir yaş veya cinsiyete bağlayacak yeterli veri bulunmamaktadır.

İdol ve amuletlerin anlamlarına dikkat etmek gerekir. İdoller kült nesnesidir, kutsanan bir nesnedir. Amuletler ise taşıyanı dış etki ve zararlardan koruyacağına inanılan büyü, dinsel bir nesnedir. Vücut üzerinde, örneğin bir ipele bağlanıp kolye gibi taşınabilir [11]. Aşağı Salat’ta 1 kadın ve 1 erkeğin gömülü olduğu Mezar 14’te kolye ucu bir amulet ve yaşı ve cinsiyeti belirsiz bir bireyin gömülü olduğu Mezar 15’te de kemik bir idol bulunmuştur. Aşağı Salat’ta idol ve amuletleri cinsiyetlere ilişkilendirmek için yeterli veri yoktur.

Ağırşaklar iplik eğirme sırasında hızlı dönmesini sağlamak amacıyla ahşap bir çubuğun ucuna takılan taştan veya pişmiş topraktan nesnelere [11]. Ağırşaklar dokumacılıkla ilgili olduğundan ve bu meslek kadınlara uygun görüldüğünden ağırşakların kadın mezarlarında bulunmaları beklenir. Fakat Babaköy’de XIV numaralı mezarda bir erkek iskeleti ve yanında bir ağırşakın bulunduğu rapor edilmiştir [11]. Aşağı Salat’taki tek ağırşak 8yaş±24 aylık bir çocuğun gömülü olduğu Mezar 26’da bulunmuştur. Ağırşakın kadınlığa ilişkin bir nesne olduğu kabul edilirse Mezar 26’da bir kız çocuğunun gömülü olduğu düşünülebilir. Ancak 14-16 yaşın altındaki bireylerde ikinci eşeyssel

karakterler henüz gelişmeye başladığından, iskeletlerinden cinsiyet tayini yapmak mümkün değildir. Mezar 26'daki çocuğun cinsiyetini söyleyebilmek için cinsiyet kromozomlarına bakılması gerekmektedir.

Genel olarak takılar cinsiyet ve statü belirleyicisi olarak kabul edilirler. Takının bulunduğu mezardaki iskeletin kadın veya kız çocuğu olduğu düşünülür. Ancak bu tür nesnelere cinsiyetlere atıflarında hata payı olabileceği unutulmamalıdır. Örneğin Ahlatlıtepecik At67.10 mezarındaki iskelet üzerinde bir bakır hançer ile silindirik kolye ucu birlikte bulunmuştur [11]. Yani kolyeleri her zaman kadınlar takmamaktadır. Aşağı Salat'ta çok sayıda taş veya dağ kristali boncuk bir arada bulunduğu bunlar gerdanlık olarak tanımlanmış, tek tük bulunan taş boncuklar da sadece boncuk olarak isimlendirilmiştir. Aslında iki adlandırma da tarih öncesi kolyeleri tanımlamaktadır. Aşağı Salat'ta gerdanlıklar 1 kadın ve 1 erkeğin gömülü olduğu Mezar 14'te, 1 kadının gömülü olduğu Mezar 40'ta ve 2 erkek ile 1 kadının olduğu Mezar 37'de bulunmuştur. Bu durumda gerdanlık buluntusunun kadın bireylerle ilişkisi olduğu düşünülebilir. Boncuklar ise 1 bebek ve 1 çocuğun gömülü olduğu Mezar 13'te, yine bir çocuğun gömülü bulunduğu Mezar 45'te, ve birer kadının gömülü olduğu Mezar 16 ve 32'de bulunmuştur. Boncukların kadın ve çocuk bireylerle ilişkisi olduğu söylenebilir. Kolyelerin dizili oldukları olası organik maddeler çürüdüğü için kolye taneleri dağınık halde bulunmaktadır. Ayrıca Aşağı Salat'taki mezarların soyulduğunu da unutmamak gerekir.

Mezarlarda bulunan iğneler arkeoloji literatüründe kefen iğnesi olarak adlandırılmaktadırlar. Bununla birlikte iğnelerin işlevi tam olarak bilinmemektedir. Kefen iğnesi de olabilir, kişi kıyafetiyle gömülüyorsa bir fibula (kemer) gibi kullanılmış da olabilir. Eğer ölüm sonrası bir işlemde kullanılıyorsa neden tüm mezarlarda bulunmadığı düşünülmelidir. Metal kullanımının sınırlı olduğu zamanlarda statü simgesi olabileceği de akla gelmektedir. Çok az olmakla birlikte Bozcaada, İkiztepe, Dilkağa gibi alanlarda kemikten yapılmış iğneler bulunmuştur. Belki de kefeni tutturmak için metal ve kemik dışında ahşap gibi organik maddeler kullanılmış olabilir [11]. Aşağı Salat'ın 5 bronz iğnesi 2 belirsiz erişkinin gömülü olduğu mezarlarda, 1 kadın mezarında, 1 erkek mezarında ve 1 erkek ile 1 kadının gömülü olduğu bir mezarda bulunmuştur. Görüldüğü gibi iğnelerin kullanımında cinsiyetin belirleyiciliği bulunmamaktadır.

Çizelge 2: Aşağı Salat Höyüğü Erken Tunç I Mezarlığından bulunan bazı mezar armağanlarının dağılımı

Ağırşak		
M26	çocuk	8yaş±24ay
Figürin		
M9	kadın	orta erişkin
M10	belirsiz	erişkin
Emzikli Vazo		
M9	kadın	orta erişkin
M15	belirsiz	belirsiz
M26	çocuk	8yaş±24ay
M37	kadın	orta erişkin
	erkek	orta erişkin
	erkek	orta erişkin
M45	çocuk	belirsiz
Bronz İğne		
M14	kadın	erişkin
	erkek	erişkin
M18	belirsiz	erişkin
M34	belirsiz	erişkin
M38	erkek	orta erişkin
M40	kadın	erişkin
Boncuk		
M13	bebek	38-40 hafta

	çocuk	3yaş±24ay
M16	kadın	orta erişkin
M32	kadın	orta erişkin
M45	çocuk	belirsiz
İdol		
M14	kadın	erişkin
	erkek	erişkin
M15	belirsiz	belirsiz
Gerdanlık		
M14	kadın	erişkin
	erkek	erişkin
M37	kadın	orta erişkin
	erkek	orta erişkin
	erkek	orta erişkin
M40	kadın	erişkin

5.Sonuç

Aşağı Salat Höyüğünde gözlenen taş sanduka mezar geleneği Fırat Nehri çevresi kültür coğrafyalarında görülmektedir fakat Yukarı Dicle Bölgesinde ilk olarak Aşağı Salat Höyüğü'nün Mezarlığında bulunmuştur [5]. Aşağı Salat Höyüğü'nün ETÇ I Mezarlığı, doğal nedenlerle ve insanı unsurlarla tahrip edilmiş olmasına rağmen, coğrafi konumu ve dönem mezarlıklarının sayıca az olması nedeniyle önemli bir mezarlıktır.

Mezarlarda ağırlıklı olarak hocker tipi gömülerin yapıldığı ve üç mezarda çoklu gömünün bulunduğu tespit edilmiştir. İncelenen 30 mezarda toplam 35 birey bulunmuştur. Aşağı Salat iskeletlerinin korunma durumları kötü olduğundan mevcut kemikler üzerinde herhangi bir paleopatolojik bulgu gözlenememiş olup kemikler toplumun beslenme şekli ve yaşam tarzı hakkında da bilgi vermemektedir. Ancak demografik yapı belirlenebilmiştir ve bazı mezar armağanlarının cinsiyet ve yaş belirtici özellikleri olduğu gözlenmiştir. Aşağı Salat mezarlarında bulunan emzikli kapların, kolye (gerdanlık) ve boncuk tanelerinin çocuk ve kadınlarla ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Yine de mezar armağanlarıyla cinsiyet veya yaş arasında ilinti kurarken ihtiyatlı olmak gerekir. Mezarlar şu veya bu şekilde tahrip edilmiş, iskeletlerin pozisyonları bozulmuş olabilir. Özellikle çoklu gömülerde iskeletlerin gömü formu korunmamışsa, mezar armağanlarının hangi birey için bırakıldığını belirlemek zordur.

İskelet kalıntılarının bir antropoloji laboratuvarında incelenmesinden önce mezar başında buluntulara bakarak tahminlerde bulunmak yanıltıcı olabilir. Örneğin geçtiğimiz Nisan ayında yazılı ve görsel medyada yer bulan bir haberde, Çek Cumhuriyeti'nde bir mağarada kazı yürüten arkeologların, M.Ö. 2900-2500 yılları arasına tarihlendirilen bir mezarda buldukları bir erkek iskeletini sadece yatış yönü ve mezar buluntularından yola çıkarak eşcinsel veya travesti olarak tanımladıkları görülmüştür. Arkeologların iddiasına göre o dönemde erkekler sağ taraflarına yan yatırılarak kadınlar ise sol taraflarına yan yatırılarak gömülmekte, erkek gömülerinin yanına taştan yapılmış balta, bıçak gibi silahlar ile yiyecek ve içecekler mezar armağanı olarak bırakılmaktadır. Kadınların yanına ise hayvan kemikleri ve dişten yapılmış kolyeler ile yumurta şeklinde yemek kapları konmaktadır. Söz konusu mezarda gömülen erkek, sol tarafına yatırılmış, yanına hiçbir silah konmamış ve yumurta biçimli kaplarla gömülmüştür. Arkeologlar, bu gömü uygulamalarından yola çıkarak mezardaki erkeğin "kesinlikle eşcinsel veya travesti" olduğunu söylemişlerdir [12]. Kanıtın yoksun olarak, bilimsellikten uzak bir şekilde sadece tahminlerle mezar başında bu tür iddialarda bulunmak sansasyonel haber üretmekten başka bir şey değildir. Geçmişte yaşamış toplumlarla ilgili gerçek bilgilere ulaşılabilmesi için antropoloji ve arkeoloji disiplinlerinin (ve de ihtiyaç duyulduğunda ilgili diğer disiplinlerin) bir arada çalışması gerekmektedir. Ancak çok disiplinli (multi-disipliner) bir çalışma anlayışının gelişmesiyle kazılarla açığa çıkarılan tarihi kalıntılar tam ve doğru bir biçimde değerlendirilebilir. Aksi takdirde tarihi gerçekler yerine, eksik değerlendirilmiş veya yanlış yorumlanmış verilerle, sansasyonel haberlerle ve toprak altında korunurken yeryüzüne çıkartılıp böylece bir anlamda tahrip edilerek yok olup giden bir tarihle karşılaşırız.

Teşekkür

Aşağı Salat Höyüğü ETÇ I mezarlığı iskeletlerini incelememize olanak sağlayan Gazi Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Sayın Doç. Dr. Süleyman Yücel Şenyurt'a teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- [1] S.Y. Şenyurt, "İlisu Barajı-Aşağı Salat 2000 Yılı Kazısı", 23. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2, Ankara, 445-452, 2002.
- [2] S.Y. Şenyurt, "Aşağı Salat 2001 Yılı Kazısı/Excavations at Aşağı Salat, 2001", Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi: 2001 Yılı Çalışmaları / Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs: Activities in 2001, N. Tuna (Eds), J. Grenhalgh (Eds) ve J. Velibeyoğlu (Eds), ODTÜ/METU, Ankara, 641-668, 2001.
- [3] G. Algaze, R. Breuninger, C. Lightfoot, M. Rosenberg, "The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Preliminary Report of the 1989-1990 Seasons", *Anatolica*, 17:175-240, 1991.
- [4] E. Ay, "Yukarı Dicle Vadisi 1999 Yılı Yüzey Araştırmaları/Upper Tigris Valley Survey: 1999 Season", Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi: 2001 Yılı Çalışmaları / Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs: Activities in 2001, N. Tuna (Eds), J. Öztürk, (Eds) ve J. Velibeyoğlu (Eds), ODTÜ/METU, Ankara, 695-728, 2001.
- [5] A. Akçay, Aşağı Salat Höyüğü Erken Tunç I Mezarlığı'nın Kuzey Mezopotamya'daki Yeri ve Önemi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- [6] U. Doğan, "Aşağı Salat Höyüğü'nün Jeoarkeolojisi", 18. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Ankara, 131-140, 2003.
- [7] J.E. Buikstra (Eds), D.H. Ubelaker (Eds), Standarts For Data Collection From Human Skeletal Remains, Archaeological Survey Research Series No.44, Arkansas, 1994.
- [8] K.R. Burns, Forensic Anthropology Training Manual, Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2007.
- [9] M. Schaefer, S. Black, L. Scheuer, Juvenile Osteology, A Laboratory and Field Manual, Academic Press, USA, 2009.
- [10] E. Koçerdin, Aşağı Salat Höyüğü Erken Tunç Çağı Seramikleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- [11] A. Uhri, Anadolu'da Ölümün Tarih Öncesi Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri, Ege Yayınları, İstanbul, 2010.
- [12] <http://www.livescience.com/13620-gay-caveman-story-overblown.html>, (10.04.2011).